

सहकारी संस्थाले यसमा संलग्न सदस्यहरूको पारिवारिक आर्थिक
तथा शैक्षिक अवस्थामा पारेको प्रभाव एक अध्ययन : मध्यनेपाल
नगरपालिका, लमजुङ्ग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, अर्थशास्त्र
शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक
आवश्यकता परिपूर्तिको लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

रुद्र मणि सोती

स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्ष

परीक्षा क्रमाङ्क : २८१९४६

त्रि.वि. दर्ता नं. ९-२-२९-११५०-२००८

भर्ना वर्ष : २०६९

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७४

सिफारिस -पत्र (RECOMMENDATION LETTER)

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत अर्थशास्त्र शिक्षा विषयको स्नातकोत्तर तह एम.एड दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि सहकारी संस्थाले यसमा संलग्न सदस्यहरूको पारिवारिक आर्थिक तथा शैक्षिक अवस्थामा पारेको प्रभाव एक अध्ययन : मध्यनेपाल नगरपालिका, लमजुङ्ग शीर्षकमा छात्र रुद्रमणि सोतीले मेरो निर्देशन, सुपरिवेक्षण र सुभाबमा यो शोध पत्र तयार पार्नु भएको हो । यो शोधपत्र स्वीकृतिको लागि मूल्याङ्कन समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

.....
उप.प्रा. पद्मा कोइराला
शोध निर्देशक
अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर, काठमाडौं

मिति :

स्वीकृति - पत्र (APPROVAL SHEET)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षमा अध्ययनरत छात्र रुद्रमणि सोतीद्वारा प्रस्तुत सहकारी संस्थाले यसमा संलग्न सदस्यहरूको पारिवारिक आर्थिक तथा शैक्षिक अवस्थामा पारेको प्रभाव एक अध्ययन : मध्यनेपाल नगरपालिका, लमजुङ्ग शीर्षकको शोधपत्र अर्थशास्त्र शिक्षा स्नातकोत्तर उपाधिका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

१) विभागीय प्रमुख

हस्ताक्षर

.....

उप. प्रा. मीनराज पौडेल

२) बाह्य परीक्षक

.....

प्रा.डा. धुवराज शिवाकोटी

३) आन्तरिक सुपरिवेक्षक

.....

उप. प्रा. पद्मा कोइराला

मिति :

कृतज्ञता ज्ञापन (ACKNOWLEDGEMENT)

सहकारी संस्थामा संलग्न सदस्यहरुको पारिवारिक आर्थिक तथा शैक्षिक अवस्थाको एक अध्ययन शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग, स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि तयार पारिएको हो । सर्वप्रथम मेरो सोधपत्र प्रस्तावना स्वीकृत गरी शोधपत्र लेख्ने सुअवसर प्रदान गरिदिनु हुने अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका प्रमुख उप प्रा. मीनराज पौडेल ज्यू प्रति सदा आभारी छु ।

समयको व्यस्ततालाई प्रवाह नगरी निरन्तर रूपमा मलाई यस शोधपत्र लेखनमा सहयोग, प्रेरणा, उत्साह तथा आवश्यक निर्देशन दिनुहुने आदरणीय गुरु उप प्रा. पद्मा कोइराला ज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । साथै यस सोधपत्र लेखनमा सल्लाह सुझाव तथा हौसला प्रदान गर्नुहुने, अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका सबै आदरणीय गुरुहरु प्रति हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्दछु ।

यस सोधपत्र, सर्वेक्षणका क्रममा आवश्यक सहयोग गर्नुहुने यस सहकारी संस्थाका अध्यक्ष ज्यूप्रति पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । यस संस्थामा संलग्न भएका उपभोक्ताहरु जुन नमुना छनोटमा पर्नुभएको थियो । उहाँहरुलाई पनि आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध गराइदिनु भएकोमा आभार प्रकट गर्दछु । त्यसैगरी मध्यनेपाल नगरपालिका, जि.स.स कार्यालय, जिल्ला पशु विभाग, आदि प्रति पनि आभारी छु ।

मलाई अध्ययनमा निरन्तर सहयोग गर्ने मेरा परिवारमा बुबा चन्द्रमणि सोती, आमा तुलसीदेवी सोती, दिदी संगिता सोती, दाई प्रलादमणि सोती, भाउजु अञ्जना वाग्ले (सोती) प्रति पनि आभारी छु । टाईपिङ्गमा सहयोग गर्नुहुने श्री जेकी महर्जनप्रति पनि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

सोधकर्ता
रुद्र मणि सोती

सारसंक्षेप (ABSTRACT)

लमजुङ्ग जिल्लाको मध्यनेपाल नगरपालिकामा सञ्चालित रहेको देउराली बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि. ले स्थानीय उपभोक्ताको आर्थिक एवम् शैक्षिक अवस्थामा पारेको प्रभाव भन्ने शीर्षकमा गरिएको अध्ययनमा सहकारीको वर्तमान अवस्थाको पहिचान गर्नु र सहकारीमा संलग्न उपभोक्ताको आर्थिक अवस्था र उनीहरूको बालबालिकाको शैक्षिक अवस्था अध्ययन गर्नु यस अध्ययनको उद्देश्य रहेका छन् ।

यस अध्ययनमा राखिएका उद्देश्यहरू पूरा गर्नको लागि परिमाणात्मक र गुणात्मक ढाँचाको माध्यमबाट प्राथमिक तथा द्वितीय तथ्याङ्कहरू संकलन गरी तालिकामा क्रमवद्ध प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ । प्राथमिक तथ्याङ्क सहकारीका अध्यक्ष तथा यस सहकारीमा संलग्न भएका कर्मचारीहरूबाट संकलन गरिएको थियो । यस संस्थाका अध्यक्ष, कर्मचारी तथा संस्थामा संलग्न सदस्यहरूलाई प्राथमिक स्रोत बनाइएको छ भने यस सहकारी संस्था, मध्यनेपाल नगरपालिका, जि.वि.स. लाई द्वितीय तथ्याङ्कको स्रोत बनाइएको थियो ।

यो सहकारी संस्था वि.सं. २०५६ मा स्थापना भएको थियो भने ९०० जना शेयर सदस्य रहेका छन् । यस सहकारी संस्थाको आ.व. २०७१/०७२ मा दायित्व वा पूँजी रु. १,१६,९४६,७१५.४५, आ.व. ०७२/०७३ मा रु १४,९८,५०३४.३९ रहेको पाइयो । यस संस्थाको वार्षिक आम्दानी आ.व. ०७१/०७२ मा रु ६७,७७,४५८.४५, २०७२/०७३ मा रु १,००,९६,९४७ रहेको पाइयो । त्यसैगरी वार्षिक खर्च आ.व. ०७१/०७२ मा रु. २६,२४,६८४.४६, आ.व. २०७२/०७३ मा ४१,२५,७७५ रहेको पाइयो । यस संस्थामा आ.व. २०७१/०७२ मा रु ३,६६,९५,९०१.३० र २०७२/०७३ मा रु ५,९६,६४,९९७.१० तथा औषत वार्षिक बचत रु. ४,८१,७९,९५४.५ रहेको पाइयो । यस संस्थाको नगद सम्पत्ति तथा जायजेथा २०७१/०७२ मा रु. ११,६९,४७,७१५.४५, आ.व. २०७२/०७३ मा रु १४,९८,५०,३४०.३९ रहेको पाइयो ।

विषय सूची (TABLE OF CONTENTS)

सिफारिस पत्र (Recommendation Letter)	i
स्वीकृति पत्र (Approval Letter)	ii
कृतज्ञता ज्ञापन (Acknowledgements)	iii
सारसंक्षेप (Abstract)	iv
विषय सूची (Table of Contents)	v
तालिका सूची (List of Tables)	x

अध्याय एक (CHAPTER ONE)

१. परिचय (Introduction)	१
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि (Background of the Study)	१
१.२ समस्याको कथन (Statement of the Problem)	५
१.३ अध्ययनको उद्देश्यहरू (Objectives of the Study)	७
१.४ अनुसन्धान प्रश्नहरू (Research Questions)	७
१.५ अध्ययनको महत्वहरू (Significances of the Study)	७
१.६ अध्ययनको सिमाहरू (Limitations of the Study)	९
१.७ मुख्य शब्दावलीको परिभाषा (Definitions of Key Terms)	९
१.८ अध्ययनको संगठनहरू (Organizations of the Study)	१०

अध्याय : दुई (CHAPTER – TWO)

२. सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र अवधारणात्मक ढाँचा (Review of Related Literature and Conceptual Framework)	११
२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Theoretical Literature)	११
२.२ अनुसन्धानात्मक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Research Literature)	१५
२.३ पूर्व अध्ययनको समीक्षाको प्रस्तुत अध्ययनमा प्रभाव (Implications of the Review for the Study)	१८
२.४ अनुसन्धान अन्तर (Research Gap)	१९
२.५ अवधारणात्मक ढाँचा (Conceptual Framework)	२१
२.६ कार्यात्मक ढाँचा (Functional Framework)	२२

अध्याय : तीन (CHAPTER–THREE)

३. अध्ययनको विधि र प्रक्रिया (Method and Procedures of the Study)	२३
३.१ अध्ययनको ढाँचा (Research Design)	२३
३.२ तथ्याङ्कका संकलनका स्रोतहरू (Sources of Data)	२३
३.२.१ प्राथमिक तथ्याङ्क (Primary Data)	२३
३.२.२ सहायक तथ्याङ्क (Secondary Data)	२४
३.३ जनसङ्ख्या, नमूना आकार र नमूना छनौट रणनीति (Population, Sample Size and Sampling Strategy)	२४
३.३.१ जनसङ्ख्या (Population)	२४
३.३.२ नमूना आकार (Sampling Size)	२४
३.३.३ नमूना छनोट रणनीति (Sampling Strategy)	२४
३.४ अध्ययन क्षेत्र (Study Area)	२५
३.५ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रियाहरू (Procedures of Data Collection)	२५
३.५.१ प्रश्नावली (Questionnaire)	२५
३.५.२ अवलोकन फारम (Observation Form)	२६
३.५.३ छलफल निर्देशिका (Discussion Guide)	२६
३.६ तथ्याङ्क संकलनका तरिकाहरू (Techniques of Data Collection)	२६
३.६.१ अन्तर्वार्ता (Interview)	२६
३.६.२ प्रत्यक्ष अवलोकन (Direct Observation)	२७
३.६.३ लक्षित समुह छलफल (Focused Group Discussion)	२७
३.७ तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण तरिका (Data Analysis Interpretation Procedures)	२७

अध्याय चार (CHAPTER–FOUR)

४. तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण तथा विश्लेषण (Analysis of Data and Interpretation of the Data)	२८
४.१ अध्ययन क्षेत्रको परिचय (Introduction of the study Area)	२८
४.१.१ लमजुङ्ग जिल्लाको परिचय (Introduction of Lamjung District)	२८

४.१.२	भौगोलिक अवस्था र सिमाना (Geographical Situation and Boundry)	२९
४.१.३	राजनैतिक विभाजन र जनसङ्ख्या (Political Division and Population)	२९
४.१.४	धर्म, जाति र भाषा (Religion, Races and Languages)	३०
४.१.५	हावापानी र सामाजिक जनजीवन (Atmosphere and Social Lifestyle)	३१
४.१.६	शिक्षा र स्वास्थ्यको अवस्था (Status of Education and Health)	३२
४.१.७	यातायातको सुविधा (Transportation Facility)	३२
४.२	मध्यनेपाल न.पा. को परिचय (Introduction of MadhyaNepal Municipality)	३३
४.३	सहकारी संस्थाको परिचय (Introduction of NMC)	३३
४.३.१	उद्देश्यहरू (Objectives)	३४
४.३.२	कार्यहरू (Function)	३४
४.४	नमूना छनोट सहकारीको वर्तमान अवस्था (Current Status of Sampled Co-operative)	३५
४.४.१	संस्थाको पूँजीगत दायित्व (Capital Liabilities of Co-operative)	३५
४.४.२	नमूना छनोट सहकारीको नगद सम्पत्ति (Assets of Sampled Co-operative)	३६
४.४.३	लगानीको क्षेत्रगत विवरण (Detail of Investment Area)	३७
४.४.४	सहकारीको वार्षिक आम्दानी (Annual Income of Cooperative)	३८
४.४.५	सहकारीको वार्षिक खर्च (Annual Expenditure of Cooperative)	४०
४.५	संस्थाको संगठनात्मक अवस्था (Organizational Condition of Institution)	४१
४.५.१	नमूना छनोट सदस्यहरूको उमेर जातिगत र पेशागत विवरण (Age, Caste and Occupation of Sampled Members)	४२
४.५.२	नमूना छनोटमा परेका सदस्यको उमेरगत विवरण (Agewise Details of Sampled Member)	४२
४.५.३	नमूना छनोटमा परेका सदस्यको जातिगत विवरण (Caste wise, Profile of Sampled Members)	४३
४.५.४	नमूना छनोटमा परेका सदस्यहरूको पेशागत विवरण (Occupational Profile of Sampled Member)	४४

४.५.५ पारिवारिक सदस्य संख्या (Numbers of Family Member)	४५
४.६ नमूना छनोटमा परेका सदस्यहरूको पारिवारिक आर्थिक अवस्था (Economic Status of Sampled Household Members)	४६
४.६.१ स्रोतको आधारमा वार्षिक आमदानी (Source Wise Annual Income)	४६
४.६.२ तहगत वार्षिक आमदानी (Levelwise Annual Income)	४७
४.६.३ क्षेत्रगत वार्षिक खर्च (Sector wise Annual Expenditure)	४७
४.६.४ तहगत वार्षिक खर्च (Levelwise Annual Expenditure)	४८
४.६.५ वार्षिक बचतको अवस्था (Status of Annual Saving)	४९
४.६.६ तहगत वार्षिक बचत (Levelwise Annual Saving)	५०
४.७ नमूना छनोटमा परेका सदस्यहरूको पारिवारिक शैक्षिक अवस्था (Family Educational Status of Sampled Member)	५१
४.७.१ सदस्यहरूको शैक्षिक अवस्था (Educational Status of Members)	५१
४.७.२ सदस्यहरूको तहगत शैक्षिक अवस्था (Levelwise Education Status of Members)	५२
४.७.३ नमूना छनोटमा परेका सदस्यहरूको बालबालिकाहरूको उमेरगत विवरण (Age-wise Distribution of Children's of Sampled Members)	५३
४.७.४ शैक्षिक अवस्था (Educational Status)	५४
४.७.५ उत्तरदाताहरूको बालबालिकाहरूको शैक्षिक अवस्था (Educational Condition of Childrens of Respondents)	५५
४.८ ऋण दिने व्यवस्था (Provision of Loan Advance)	५५
४.८.१ व्याजदर सम्बन्धित व्यवस्था (Provision of Interest Rate)	५६
४.८.२ ऋण भुक्तानीको व्यवस्था (Provision of Loan Payment)	५७
४.८.३ बचत विवरण (Saving Details)	५८
४.८.४ ऋणका स्रोतहरू ऋण लिनुको उद्देश्य र व्याजदर (Sources of loan, objective of Loan Acceptance and Interest Rate)	५९
४.८.५ नमूना छनोटमा परेका सदस्यका लागि ऋणको स्रोत (Source of Loan for Sampled Member)	५९

४.८.६ ऋणका विभिन्न स्रोतका लागि व्याजदर (Interest Rate for Various Sources of Loans)	६०
४.८.७ सहकारी संस्थाबाट ऋण लिनुको उद्देश्य (Objective of Loan Acceptance from Co-operation)	६०
४.८.८ नमूना छनोटमा परेका सदस्यहरूको व्याजदर सम्बन्धी प्रतिक्रिया (Response of Sampled Members about Interest Rate)	६१
४.९ प्राप्तिको सारांश (Summary of Finding)	६२
अध्याय : पाँच (CHAPTER-FIVE)	
५. निष्कर्ष र सुझावहरू (Conclusion and Recommendations)	६६
५.१ निष्कर्ष (Conclusion)	६६
५.२ सुझावहरू (Recommendation)	६९
५.२.१ नितिसम्बन्धी सुझावहरू (Policy Related Recommendation)	६९
५.२.२ प्रयोगात्मक क्षेत्रसँग सम्बन्धी सुझावहरू (Practices Related Recommendation)	६९
५.२.३ आगामी अनुसन्धान सम्बन्धी सुझावहरू (Further Related Recommendation)	६९
सन्दर्भसूची (References)	
अनुसूचीहरू (Appendices)	

तालिका सूची (List Of Tables)

तालिका ४.१	लमजुङ जिल्लाको जातजाति अनुसारको जनसङ्ख्या, २०६८	३०
तालिका ४.२	लमजुङ जिल्लाको भाषा अनुसारको जनसांख्यिक संरचना, २०६८	३१
तालिका ४.३	देउराली सहकारी संस्थाको दायित्व तथा पूँजीगत विवरण, २०७१/७२-२०७२/७३	३५
तालिका ४.४	देउराली सहकारी संस्थाको सम्पत्ति तथा जायजेथा विवरण	३६
तालिका ४.५	देउराली सहकारी संस्थाको लगानीको क्षेत्रगत विवरण विवरण आ.व. २०७१/०७२ आ.व. २०७२/०७३	३७
तालिका ४.६	देउराली बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्थाको आम्दानी विवरण, २०७१/७२-२०७२/७३	३९
तालिका ४.७	देउराली बहुउद्देश्यीय सहकारीको खर्च विवरण	४०
ताकालि ४.८	नमूना छनौटको उमेरगत विवरण-२०७२	४२
तालिका ४.९	नमूना छनौटमा परेका सदस्यको जातिगत विवरण, २०७३	४४
तालिका ४.१०	नमूना छनौटमा परेका सदस्यहरूको पेशागत विवरण, २०७३	४५
तालिका ४.११	नमूना छनौटमा परेका सदस्यहरूको पारिवारिक सदस्य संख्या, २०७३	४५
तालिका ४.१२	स्रोतका आधारमा नमूना छनौटमा परेका सदस्यहरूको वार्षिक आम्दानी २०७३	४६
तालिका ४.१३	सदस्यहरूको तहगत आम्दानीको अवस्था-२०७३	४७
तालिका ४.१४	नमूना छनौटमा परेका सदस्यहरूको क्षेत्रगत वार्षिक खर्च २०७३/०७३	४८
तालिका ४.१५	नमूना छनौटमा परेका सदस्यहरूको तहगत वार्षिक खर्च-२०७३	४९
तालिका ४.१६	नमूना छनौटमा परेका सदस्यहरूको वार्षिक वचतको अवस्था २०७३	५०
तालिका ४.१७	नमूना छनौटमा परेका सदस्यहरूको वार्षिक वचतको अवस्था-२०७३	५०
तालिका ४.१८	नमूना छनौटमा परेका सदस्यहरूको शैक्षिक अवस्था - २०७३	५२
तालिका ४.१९	नमूना छनौटमा परेका सदस्यहरूको तहगत शैक्षिक अवस्था-२०७३	५२
तालिका ४.२०	नमूना छनौटमा परेका सदस्यहरूको बालबालिकाहरूको उमेरगत विवरण-२०७२	५३
तालिका ४.२१	नमूना छनौटमा परेका सदस्यहरूको शैक्षिक स्थिति	५४

तालिका ४.२२	नमूना छनौटमा परेका सदस्यहरूको बालबालिकाहरूको शैक्षिक अवस्था-२०७३	५५
तालिका ४.२३	देउराली बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था ऋण (लगानी) मा व्याजदरको व्यवस्था-२०७३	५६
तालिका ४.२४	देउराली बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था ऋण (लगानीमा) मा व्याजदरको व्यवस्था-२०७३	५७
तालिका ४.२५	देउराली बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्थाको वचत तथा निक्षेप विवरण	५८
तालिका ४.२६	नमूना छनौटमा परेका सदस्यहरूको ऋणको स्रोतको विवरण-२०७३	५९
तालिका ४.२७	नमूना छनौटमा परेका सदस्यहरूको व्याजदर सम्बन्धी व्यवस्था-२०७३	६०
तालिका ४.२८	देउराली बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्थाको ऋण लिनुको उद्देश्य, सङ्ख्या र प्रतिशत - २०७३	६१
तालिका ४.२९	देउराली बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्थाको व्याजदर सम्बन्धी प्रतिक्रिया-२०७३	६२